

SPORTDA HAKAMLIK FAOLIYATINING NAZARIY VA METODIK ASOSLARI

Djanxodjaev Nurlan

Berdaq nomidagi QDU

Jismoniy madaniyati nazaryasi va metodikasi kafedrası.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18641424>

Annotatsiya. Mazkur maqolada sport musobaqalarida hakamlik faoliyatining nazariy asoslari, metodik tamoyillari hamda zamonaviy hakamlik tizimining rivojlanish yo'nalishlari tahlil qilinadi. Hakamlik jarayonining sport natijalariga, musobaqa adolatligiga va sportchilar xavfsizligiga ta'siri ilmiy jihatdan asoslab beriladi. Shuningdek, hakamlarning kasbiy kompetensiyasi, psixologik tayyorgarligi va axborot texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: hakamlik, sport qoidalari, musobaqa jarayoni, adolat, kasbiy kompetensiya, psixologik tayyorgarlik, VAR, sport etikasi.

Abstract. This article examines the theoretical and methodological foundations of refereeing in sports competitions. The study analyzes the role of referees in ensuring fairness, transparency, and compliance with official rules during competitions. Special attention is paid to professional competence, psychological preparedness, and decision-making abilities of referees under stressful conditions. The impact of modern technologies, including Video Assistant Referee (VAR), electronic protocols, and automated timing systems, on improving refereeing accuracy is also discussed. The findings indicate that enhancing referees' qualifications, implementing digital technologies, and strengthening psychological training significantly increase the effectiveness and objectivity of officiating. The improvement of the refereeing system contributes to the overall development of sports and ensures fair competitive environments.

Keywords: refereeing, sports rules, competition management, fairness, professional competence, psychological readiness, VAR technology, sports ethics.

Kirish

Sport musobaqalarining adolatli va shaffof o'tkazilishi ko'p jihatdan hakamlik faoliyatiga bog'liq. Hakam – bu sport jarayonida qoidalar ijrosini nazorat qiluvchi, bahsli vaziyatlarni hal etuvchi va musobaqa natijalarining qonuniyligini ta'minlovchi shaxsdir. Zamonaviy sportning jadallashuvi, texnik va taktik harakatlarning murakkablashuvi hakamlik faoliyatiga yuqori talablar qo'yimoqda.

Bugungi kunda hakamlik nafaqat qoidalarni bilish, balki tezkor fikrlash, stressga chidamlilik va yuqori darajadagi kasbiy mahoratni talab etadi. Sportda hakamlik faoliyatining nazariy asoslarini o'rganish va uning samaradorligini oshirishga qaratilgan metodik tavsiyalar ishlab chiqish.

- Ilmiy-adabiyotlarni tahlil qilish
- Qiyosiy tahlil
- Kuzatuv metodi
- Pedagogik umumlashtirish

Hakamlik faoliyati quyidagi tamoyillarga asoslanadi:

1. **Adolatlilik tamoyili** – barcha ishtirokchilarga teng munosabat.
2. **Xolislik tamoyili** – shaxsiy manfaat va hissiyotlardan xoli bo'lish.
3. **Aniqlik tamoyili** – qoidalarni to'g'ri va aniq qo'llash.
4. **Operativlik tamoyili** – tezkor va qat'iy qaror qabul qilish.

Hakam sport musobaqasida tartib-intizomni saqlaydi va sport etikasi me'yorlariga rioya etilishini ta'minlaydi.

Hakamlilik samaradorligi quyidagi omillarga bog'liq:

- Sport turi qoidalarini mukammal bilish
- Yuqori darajadagi diqqat va kuzatuvchanlik
- Psixologik barqarorlik
- Jismoniy tayyorgarlik
- Muloqot madaniyati

Psixologik tayyorgarlik hakam faoliyatining muhim jihati bo'lib, stressli vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qilishni ta'minlaydi.

Hozirgi davrda sportda quyidagi texnologiyalar keng qo'llanilmoqda:

- VAR (Video Assistant Referee)
- Elektron protokollar
- Avtomatik vaqt o'lchash tizimlari
- Sensorli nazorat uskunalari

Ushbu texnologiyalar inson omili ta'sirini kamaytirish va bahsli vaziyatlarni aniq hal etish imkonini beradi.

- Doimiy malaka oshirish kurslari
- Psixologik treninglar
- Amaliy seminarlar
- Xalqaro tajribani o'rganish
- Raqamli texnologiyalarni joriy etish

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, hakamlilik sifatini oshirish musobaqalarning adolatli o'tishini ta'minlaydi hamda sportchilarning motivatsiyasini oshiradi. Zamonaviy texnologiyalarni qo'llash natijada xatoliklar sonini sezilarli darajada kamaytiradi.

1-jadval

Hakamlilik faoliyatining asosiy kompetensiyalari

№	Kompetensiya turi	Mazmuni	Ahamiyati
1	Nazariy bilim	Sport qoidalarini mukammal bilish	Qarorlarning aniqligini ta'minlaydi
2	Amaliy ko'nikma	O'yinni boshqarish, signal berish, vaziyatni baholash	Musobaqa tartibini saqlaydi
3	Psixologik barqarorlik	Stressga chidamlilik, hissiyotlarni nazorat qilish	Bahsli vaziyatlarda to'g'ri qaror
4	Jismoniy tayyorgarlik	Harakatchanlik, tezkorlik, chidamlilik	O'yinga yaqin joylashish imkonini beradi
5	Kommunikativ qobiliyat	Sportchilar va murabbiylar bilan muloqot	Nizolarni kamaytiradi
6	Axborot texnologiyalaridan foydalanish	VAR, elektron protokol bilan ishlash	Xatolikni kamaytiradi

2-jadval

Hakamlilik faoliyatini takomillashtirish yo'nalishlari

№	Yo'nalish	Amalga oshirish shakli	Kutilayotgan natija
1	Malaka oshirish kurslari	Seminar va treninglar	Kasbiy saviya oshadi
2	Psixologik tayyorgarlik	Stressni boshqarish mashg'ulotlari	Qaror sifatining yaxshilanishi
3	Zamonaviy texnologiyalarni joriy etish	VAR, elektron tizimlar	Adolatlilik darajasi oshadi
4	Xalqaro tajriba almashinuvi	Konferensiyalar, amaliy uchrashuvlar	Tajriba boyitiladi
5	Monitoring va tahlil tizimi	Hakam faoliyatini baholash mexanizmi	Xatolar kamayadi

3-jadval

Hakamlilik faoliyatiga ta'sir etuvchi omillar

Omil turi	Tavsifi	Ta'sir darajasi
Tashkiliy omillar	Musobaqa darajasi, reglament	Yuqori
Psixologik omillar	Tomoshabin bosimi, jamoa reaksiyasi	Yuqori
Texnik omillar	Video tizimlar mavjudligi	O'rta-yuqori
Shaxsiy omillar	Tajriba, malaka, sog'liq	Juda yuqori

Xulosa

Sportda hakamlilik faoliyati musobaqa jarayonining ajralmas qismi hisoblanadi. Uning samaradorligi hakamlarning kasbiy tayyorgarligi, psixologik barqarorligi va zamonaviy texnologiyalardan foydalanish darajasiga bog'liq. Hakamlilik tizimini takomillashtirish sport rivojiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Mirziyoyev Sh.M. **Yangi O'zbekiston strategiyasi**. – Toshkent: O'zbekiston, 2021.
2. Mirziyoyev Sh.M. **Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz**. – Toshkent: O'zbekiston, 2017.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. **“Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida”gi Qonun**. – Toshkent, 2015 (yangi tahriri bilan).
4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. **O'zbekistonda jismoniy tarbiya va sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida qaror**. – Toshkent, 2019.
5. Salomov R.S. **Jismoniy tarbiya nazariyasi va metodikasi**. – Toshkent: O'qituvchi, 2014.
6. Kerimov F.A. **Sport kurashi nazariyasi va metodikasi**. – Toshkent: Ilm Ziyo, 2018.
7. Pulatov A.A. **Sport pedagogikasi**. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2016.
8. Xo'jayev F.X. **Sport musobaqalarini tashkil etish va hakamlilik qilish asoslari**. – Toshkent, 2017.
9. Matveyev L.P. **Teoriya i metodika fizicheskoy kultury**. – Moskva: Sport, 2008.
10. Platonov V.N. **Sistema podgotovki sportsmenov v olimpiyskom sporte**. – Kiyev: Olimpiyskaya literatura, 2015.